

ПАХОДЖАННЕ ІНТЭРНАЦЫЯНАЛЬНАЙ ПРЫКАЗКІ <ДАЙ БОЖА> Ё ДОБРЫ ЧАС СКАЗАЦЬ, А Ё ЛІХІ (НЯДОБРЫ) ПАМАЎЧАЦЬ

Петрушэўская Ю. А. (Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”,
кафедра тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі)

Анатацыя. Вызначана паходжанне інтэрнацыянальнай прыказкі <Дай божа> ё добры час сказаць, а ё ліхі (нядобры) памаўчаць і мова-крыніца, з якой прыказка трапіла ў беларускую мову.

Вызначэнне паходжання прыказак, якія ўжываюцца ў сучаснай беларускай мове, мае найважнейшае значэнне пры вырашэнні праблемы размежавання іншамоўнага і нацыянальна-культурнага кампанентаў у парэміялагічным фондзе беларускай мовы [1, с. 22; 2].

Так, прыказка *Дай божа ё добры час сказаць, а ё ліхі (нядобры) памаўчаць* у “Этымалагічным слоўніку прыказак” (2014) І.Я. Лепшава вызначаецца як “ўласна беларуская”, што, “паводле І.І. Насовіча, склалася пад уплывам выказвання Эклезіяста (3, 1, 7) “Усё мае свой час, і гадзіна кажнае дзеі – пад небам... час маўчаць і час прамаўляць” [3, с. 39]. Аднак гэта не так, пра што сведчаць парэміялагічныя матэрыялы з іншых моў.

Еўрапейская прыказкавая адзінка з лагічна-семантычнай структурай “час гаварыць vs. час маўчаць” утварылася, відаць, у перыяд Рэфармацыі (і пазней) у тых мовах, на якія перакладалася Біблія з яе лацінскага варыянта – *Biblia Vulgata* (у англійскай, нямецкай, польскай, чэшскай, французскай і інш.), і ўзыходзіць да крылатага біблейскага выслоўя “*tempus tacendi et tempus loquendi*” (*Ecclesiastes*, 3, 7), што з’яўляецца амаль аднолькавым па лексічна-граматычнай арганізацыі ў перакладах Бібліі на розныя мовы: на чэшскую – “*čas mlčení a čas mluveni*” (*Knihy Kazatele*, 3, 7) [7], на польскую – “*czas milczenia, i czas mówienia*” (*Koheleta*, 3, 7) [8], на англійскую – “*a time to keep silence, and a time to speak*” (*Ecclesiastes*, 3, 7) [13], на нямецкую – “*schweigen und reden... hat seine Zeit*” (*Der Prediger Salomo*, 3, 7) [10], на французскую – “*un temps pour se taire, et un temps pour parler*” (*Qohéleth (Ecclésiaste)*, 3, 7) [11] і інш.

Шырокай вядомасці біблейскага выслоўя пра “час гаварыць” і “час маўчаць” спрыяла, хутчэй за ўсё, папулярнасць яшчэ аднаго біблейскага афарызма (*Biblia Vulgata*) – *Omnia tempus habent* (*Ecclesiastes*, 3, 1), якім пачынаюцца радкі ў Бібліі пра ўсё тое, што мае “сваю пару”, і які таксама хутка стаў прыказкай у многіх

еўрапейскіх мовах. Пашырэнню ўжывання ў маўленні і аднаго, і другога выслоўя спрыяла тое, што да іх звярталіся ў сваіх творах і вельмі цанілі класікі еўрапейскай літаратуры. Так, І. В. Гётэ пісаў: “*Alles hat seine Zeit! Ein Spruch, dessen Bedeutung man bei längerem Leben immer mehr anerkennen lernt; diesem nach gibt es eine Zeit zu schweigen, eine andere zu sprechen*” (“Noten und Abhandlungen zu besserem Verständnis des Westöstlichen Diwans”).

Варыянт прыказкі з лагічна-семантычнай структурай “гаварыць vs. маўчаць = добры час vs. нядобры час” узнік пазней. Найбольш ранняя яго фіксацыя – у польскай мове (з выклічнікам / звароткам) у парэміялагічным зборніку “*Proverbiorum polonicorum*” (1618) Саламона Рысінскага – самай першай друкаванай кампіляцыі славянскіх прыказак (senturia III, 10) [12]. Найбольш ранняя фіксацыя прыказкі ў рускай мове (без выклічніка / зваротка) – у розных пісьмовых крыніцах XVIII стагоддзя [6, вып. 12, с. 252], у чэшскай мове (з выклічнікам / звароткам) у сярэдзіне XIX стагоддзя ў зборніку славянскіх прыказак Ф. Л. Чэлакоўскага (1852) [9, с. 76], у нямецкай мове (без выклічніка / зваротка) – у XX стагоддзі ў слоўніку М. Я. Цвілінга (1984) [14, S. 23]. Гэта дазваляе меркаваць, што варыянт інтэрнацыянальнай прыказкі з лагічна-семантычнай структурай “гаварыць vs. маўчаць = добры час vs. нядобры час” упершыню ўвасобіўся ў старадаўняй польскай прыказцы *Daj Boże w dobry czas mówić, a we zły milczeć*, першая пісьмовая фіксацыя якой датуецца пачаткам XVII стагоддзя, і якая пасля рознымі шляхамі ў розныя часы трапіла ў іншыя мовы (беларускую, нямецкую, рускую, чэшскую і інш.).

Пытанне, з якой менавіта мовы (польскай, рускай, нямецкай ці чэшскай) была запазычана інтэрнацыянальная прыказка ў беларускую мову, з’яўляецца найбольш складаным для вырашэння. У беларускай мове ўжываюцца абодва варыянты прыказкі з лагічна-семантычнай структурай “гаварыць vs. маўчаць = добры час vs. нядобры час” – з выклічнікам / звароткам *Дай божа* і без яго. Утварэнне аднаго варыянта ад другога выглядае мала верагодным на фоне іх паасобнага існавання ў польскай, рускай, нямецкай і чэшскай мовах. Гэта дазваляе меркаваць, што розныя варыянты прыказкі маглі трапіць у беларускую мову незалежна адзін ад аднаго. Хутчэй за ўсё, варыянт з выклічнікам / звароткам *Дай божа* быў запазычаны з польскай мовы, а варыянт без выклічніка / зваротка – з рускай мовы. Гэта адпавядае гісторыі развіцця беларускай мовы, на якую да пачатку XIX стагоддзя ўплывала польская мова, а пасля – руская. Можна меркаваць, што прыказкавы варыянт з выклічнікам / звароткам *Дай божа* трапіў у беларускую мову да пачатку XIX стагоддзя з польскай мовы, а варыянт без выклічніка / зваротка – не раней за пачатак XIX стагоддзя з рускай мовы.

Трэба заўважыць, што ў адносінах да інтэрнацыянальнай прыказкі беларуская мова была не толькі мовай-рэцыпіентам, але і мовай-донарам. Так, у нямецкай, польскай і чэшскай мовах прыказка ўжываецца толькі ў адным варыянце – або з выклічнікам / звароткам, або без яго. Аднак у рускай мове зафіксаваны яшчэ і тэрытарыяльна абмежаваны варыянт з выклічнікам / звароткам *Дай Бог в час сказать, в худой промолчать* [4, с. 63, 978], які ўжываецца толькі ў адным з раёнаў Пскоўскай вобласці [5, с. 125], якая мяжуе з Віцебскай вобласцю Беларусі і гаворкі якой маюць шмат супольных элементаў з паўночна-ўсходнімі беларускімі гаворкамі. Гэта дазваляе лічыць варыянт інтэрнацыянальнай прыказкі з выклічнікам / звароткам *Дай Бог* у рускай мове запазычаннем з беларускай мовы.

Літаратура

1. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – 208 с.
2. Іваноў, Я. Я. Універсальнае і нацыянальнае ў фразеалагічнай і парэміялагічнай падсістэмах беларускай мовы ў еўрапейскім моўным кантэксце (актуальнасць, метадалогія, перспектывы даследавання) / Я. Я. Іваноў // Славянская фразеология в синхронии и диахронии : сб. науч. ст. / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. – Вып. 3. – С. 46–49.
3. Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 2014. – 141 с.
4. Мокіенко, В. М. Большой словарь русских пословиц / В. М. Мокіенко, Т. Г. Никитина, Е. К. Николаева. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 1024 с.
5. Словарь псковских пословиц и поговорок : 13000 единиц / сост. В. М. Мокіенко, Т. Г. Никитина ; науч. ред. Л. А. Ивашко. – СПб. : Норинт, 2001. – 176 с.
6. Словарь русского языка XVIII века : вып. 1–15. – Ленинград (СПб.) : Наука, 1984–2004.
7. Bible kralická : podle původního vydání kralického z let 1579–1593 / ústřední církevní nakladatelství v edici Blahoslav. – Praha, 1954. – 279 s.
8. Biblia to jest Księgi Starego y Nowego Przymierza... : przez D. Iakuba Wuyka z Wągrowca. – Kraków : Druk. Lazarzowa, nakł. S. Kamkowski, 1599. – 1479, 58 s.
9. Čelakovský, Fr. L. Mudrosloví národa slovanského v příslovích : připojena je též sbírka prstonárodních českých pořekadel / uspořádal a vydal Fr. L. Čelakovský. – V Praze : V Komissí u Fr. Řivnáče, 1852. – 644, X s.
10. Die Bibel : Nach der Übersetzung Martin Luthers. Mit Apokryphen. – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1999. – 1085 + 383 S.
11. La Bible de Louis Segon [Electronic resource]. – 2015. – Mode of access : <https://www.biblegateway.com>. – Date of access : 25.05.2015.

12. Rysiński, S. Proverbiorum polonicorum centuriae decem et octo / S. Rysiński. – Lubcz : Piotr Blastus Kmita, 1618. – VIII, 84 s.
13. The Holy Bible : King James Version : 1611 Edition. – USA : Hendrickson Publishers, 2006. – 1536 pp.
14. Zwilling, M. J. Sprichwörter. Sprichwörtliche Redensarten. Russisch-Deutsches Wörterbuch. Über 700 Einheiten / M. J. Zwilling. – 2. unv. Aufl. – Moskau : Verlag „Russkij jazyk“, 2001. – 216 S.